

Andra upplagan

DE OSJÄLV STÄNDIGA BROTTSFO RMERNA

Försök, förberedelse, stämpling, (gärningsmannaskap och) medverkan, underlåtenhet att avslöja och förhindra brott

Petter Asp

iUSTUS

De osjälvständiga brottsformerna:

FÖRSÖK • FÖRBEREDELSE • STÄMPLING
• (GÄRNINGSMANNASKAP &) MEDVERKAN •
UNDERLÅTENHET ATT AVSLÖJA OCH
FÖRHINDRA BROTT

PETTER ASP

ANDRA UPPLAGAN

§
iUSTUS
F Ö R L A G

Förord till andra upplagan

I denna andra upplaga har boken uppdaterats med utgångspunkt framför allt i den reform av 23 kap. 1–3 §§ som beslutats av riksdagen i februari 2026 och ny praxis från Högsta domstolen. Material som tillkommit efter den 1 maj 2026 har inte kunnat beaktas.

Uppsala den 20 maj 2026

PAP

Förord

Denna bok är tänkt att utgöra en handbok avseende de osjälvständiga brottsformerna som regleras huvudsakligen i 23 kap. brottsbalken. Eftersom det finns flera beröringspunkter mellan de brottstyper som regleras i 23 kap. har jag sedan länge närt tanken att det skulle vara av värde att behandla dem samlat. Detta arbete är ett försök att göra just detta.

Vid skrivandet av bokens andra kapitel har jag kunnat återanvända text och tankegods från två böcker¹ om förfälsdelikt – som primärt tog sikte på vad som enligt svensk rätt är att bedöma som förberedelse och stämpling – vilka skrevs under några år i mitten på 00-talet.

Boken kan ses som ett försök att genremässigt täcka vad som kan uppfattas som en lucka mellan den ambitiösare läroboks- och kommentarlitteraturen och de renodlade monografierna som primärt är skrivna i andra syften än att tillgodose det praktiska rättslivets behov.

Handboksambitionerna återspeglas i en relativt utförlig fotnotsapparat och i att jag åtminstone i huvudsak fokuserar på frågor och problem som är av praktisk betydelse. Med en hållning som utgår ifrån att teori är praktisk och att teori och praktik på rättens om-

¹ Text och tankar har hämtats framför allt från den andra av de båda böckerna – Från tanke till gärning. Del II. Förberedelse och stämpling till brott – som kan sägas ha varit en praktiskt inriktad pendang till den mer teoretiskt inriktade första delen. Jag har i dessa delar inte haft ambitionen att skriva allt på nytt. Somligt står därför kvar trots att jag kanske i dag skulle ha valt ett annat sätt att presentera materialet.

råde sällan skarpt kan skiljas åt betyder det sagda emellertid inte så mycket.

Jag har strävat efter att skriva någorlunda jämntjockt, men knappast lyckats fullt ut. Det beror till viss del på vad som ovan sagts om återbruk av vissa texter, men också på att skrivandet skett utspritt under några års tid.

Lagrumshänvisningar avser brottsbalken om inte annat sägs.

Interna hänvisningar till andra avsnitt i boken avser avsnitt i det aktuella kapitlet om inte något annat särskilt anges.

Material som tillkommit efter den 1 november 2020 har inte kunnat beaktas annat än undantagsvis.

Uppsala den 26 januari 2021

PAP

Innehåll

Förord till andra upplagan 5

Förord 7

Inledning 17

1. Om boken 19
 - I. Allmänt 19
 - II. Om bokens uppläggning 22
2. Några systematiska och terminologiska utgångspunkter 23
 - I. Om det brottsbegrepp från vilket framställningen utgår 23
 - II. Terminologiska och liknande noteringar 28

Kapitel 1. Försök till brott 33

1. Inledning 35
 - I. Försök – en introduktion 35
 - II. Allmänt om regleringen 36
 - III. Försök som en kuperad gärning 39
 - IV. Försök som en uppsåtlig aktivitet 44
 - V. Objektivt och subjektivt i försöksläran 48
2. Tillämpningsområdet – särskilt stadgat 51
3. Uppsåt så som för fullbordat brott 56
 - I. Inledning 56
 - II. Allmänt om de tillämpliga uppsåtsformerna 57
 - III. Uppsåtskravet vid avslutade försök 58
 - IV. Uppsåtskravet vid oavslutade försök 61
 - V. Om imaginära brott 65

- a. *Vid imaginära brott saknar gärningsmannen uppsåt – de är därför inte straffbara* 65
 - b. *Närmare om skiljelinjen mellan imaginära brott och försök till brott* 68
 - VI. Oaktsamma försök – trots allt? 70
 - VII. Försöksuppsåt och antal 75
- 4. Försöksgärningen 77
 - I. Inledning 77
 - II. Försökspunktens placering 79
 - a. *Allmänna utgångspunkter* 79
 - b. *Avslutade försök – gärningsmannen har gjort (sitt av) det som krävs för att uppfylla brottsbeskrivningen* 81
 - c. *Pågående försök – gärningsmannen gör det som står i brottsbeskrivningen* 85
 - d. *Försök utan direkt anknytning till brottsbeskrivningen* 88
 - aa. Inledning 88
 - bb. Försök där ett förberedande led är straffbart 90
 - cc. Försök där gärningsmannen annars står i omedelbart begrepp att fullborda brottet 93
 - dd. Ledning kan sökas i den rättsliga kontexten 95
 - III. Innebär påbörjanskravet något ytterligare? 97
 - a. *Kravet på påbörjad gärning utesluter inte ansvar för otjänliga försök* 97
 - b. *För att en försöksgärning ska vara begången förutsätts inte att man tar ställning till om brottet har fullbordats* 103
- 5. Farerekvisiten 104
 - I. Inledning 104
 - II. Konkret fara för fullbordan 105
 - a. *Innebörden av konkret fara* 105
 - b. *Om den tidpunkt vid vilken faran ska föreligga* 110
 - III. Fara utesluten av tillfälliga omständigheter 111
 - IV. Fara utesluten till följd av en myndighets åtgärd 119
- 6. Brottsbegreppets övriga delar 123
 - I. Inledning 123
 - II. Otillåten gärning 124
 - III. Det allmänna skuldkravet 125
 - IV. Ursäktande omständigheter 127
 - a. *Allmänt om försök och ursäktande omständigheter* 127
 - b. *Frivilligt tillbakaträdande – inledning* 129
 - c. *Kravet på tillbakaträdande* 132
 - aa. Inledning 132
 - bb. Tillbakaträdande genom att avbryta gärningens utförande 132

- cc. Tillbakaträdande genom att på annat sätt föranleda
att brottet inte fullbordas 136
- dd. Analogisk tillämpning i vissa fall 139
- d. *Kravet på frivillighet* 140
- 7. Konkurrensfrågor 142
 - I. Kravet på icke-fullbordan 142
 - II. Något om varför denna bok inte närmar behandlar
fullbordanspunkten 146
 - III. Exempel på lösning av andra tänkbara
konkurrensfrågor 148
- 8. Påföljdsfrågor 149
- 9. Processuella noteringar 155
 - I. Jurisdiktion över försöksgärningar 155
 - II. Frågor rörande gärningsbeskrivningen 156

Kapitel 2. Förberedelse och stämpling till brott 161

- 1. Inledning 163
 - I. Förberedelse och stämpling – en introduktion 163
 - II. Allmänt om regleringen 165
 - III. Förberedelse och stämpling – självständigt, osjälvständigt
och relativt långt ifrån 167
- 2. Tillämpningsområdet – särskilt stadgat 169
- 3. Uppsåtskravet vid förberedelse och stämpling 174
 - I. Inledning 174
 - II. Uppsåtskravet vid avslutade förberedelse eller
stämplingshandlingar 174
 - III. Uppsåtskravet vid oavslutad förberedelse eller
stämpling 177
- 4. Befattning med hjälpmedel 180
 - I. Inledning 180
 - II. Befattningen (vid befattning med hjälpmedel) 183
 - III. Särskilt ägnat 187
 - a. *Inledning* 187
 - b. *"Särskilt ägnat" enligt lagtext* 188
 - c. *Särskilt ägnade hjälpmedel enligt uppräknningen i
paragrafens ursprungliga lydelse* 190
 - d. *Hjälpmedel som i övrigt är särskilt ägnade på grund av sin
beskaffenhet* 194
 - aa. Inledning 194
 - bb. Särskilt om vardagliga föremål 198
 - cc. Särskilt om samlingar av föremål 201

- dd. Särskilt om omarbetade föremål 205
- ee. Sammanställd information 207
- e. *Hjälpmedel som är särskilt ägnade på grund av sin beskaffenhet och omständigheterna i övrigt* 211
- IV. Hjälpmedel och brottsobjekt 214
- V. Relation 221
- 5. Befattning med förlag och vederlag 225
 - I. Inledning 225
 - II. Befattningen (vid befattning med förlag eller vederlag) 225
 - III. Vederlag (betalning för ett brott) 227
 - IV. Förlag (pengar eller annat för att täcka kostnader för utförande av ett brott) 228
 - V. Ytterligare anmärkningar om relationskravet 232
- 6. Stämpling till brott 239
 - I. Inledning 239
 - II. De olika gärningsformerna 240
 - a. *Komma överens med någon annan om att en gärning ska utföras* 240
 - b. *Åtagande och erbjudande* 243
 - c. *Försöka anstifta annan* 244
- 7. Uppsåt och gärning 247
- 8. Farerekvisitet och undantaget för ringa fall 251
 - I. Inledning 251
 - II. Allmänt om kravet på mer än ringa fara 252
 - III. Farebegreppet i förarbeten och doktrin 254
 - a. *Inledning* 254
 - b. *Fara såsom allmänt straffrättsligt begrepp* 255
 - c. *Särskilt om aktivitetsrelaterad fara* 259
 - d. *Fara vid förberedelse- och stämpling* 265
 - IV. Farebegreppet i praxis 267
 - a. *Inledning* 267
 - b. *Tidsmässiga utgångspunkter för bedömningen* 267
 - c. *Fara för vad?* 270
 - d. *Rishtagande eller fara?* 274
 - e. *Mer än ringa fara* 279
 - V. Gärningen är mindre allvarlig 287
- 9. Brottsbegreppets övriga delar 289
 - I. Inledning 289
 - II. Otillåten gärning 290
 - a. *Inledning* 290
 - b. *Rättfärdigande omständigheter i praxis* 291

aa.	Inledning	291
bb.	Påverkan på uppsåtskravet	295
cc.	Nödvarnssituationen	296
dd.	Försvarlighetsbedömningen	298
ee.	Avslutning	301
III.	Det allmänna skuldkravet	301
IV.	Ursäktande omständigheter	302
a.	<i>Inledning</i>	302
b.	<i>Frivilligt tillbakaträdande</i>	303
aa.	Inledning	303
bb.	Tillbakaträdande genom att avbryta gärningens utförande	305
cc.	Tillbakaträdande genom att på annat sätt föranleda att brottet inte fullbordas	307
dd.	Tillbakaträdande genom att förebygga brottslig användning av ett hjälpmedel	309
ee.	Särskilt om tillbakaträdande i samverkansfall	311
10.	Konkurrensfrågor	317
11.	Påföljdsfrågor	320
I.	Straffskalan och dess betydelse för straffvärdebedömningen	320
II.	Närmare om straffvärdebedömningen	323
12.	Processuella noteringar	326
I.	Jurisdiktion över förberedelse- och stämplingsgärningar	326
II.	Exkurs om ett hovrättsfall	327
III.	Andra processuella noteringar	332
Kapitel 3. Medverkan till brott		335
1.	Inledning	337
I.	Medverkan – en introduktion	337
II.	Allmänt om regleringen	340
III.	Medverkan och gärningsmannaskap	343
IV.	Något om efterföljande delaktighet	345
V.	Medverkan i relation till försök, förberedelse, stämpling och medverkan	346
2.	Gärningsmannaskap i strikt mening	350
I.	Inledning	350
II.	Olika former av gärningsmannaskap i strikt mening	357
a.	<i>Inledning</i>	357
b.	<i>Gärningsmannaskap genom egenhändigt utförande av det som står i brottsbeskrivningen</i>	357

- aa. Egenhändigt utförande 357
 - bb. Krav på egenhändighet vid vissa brottstyper 361
 - c. *Gärningsmannaskap genom annan* 363
 - aa. Inledning 363
 - bb. Merförståelse som grund för
gärningsmannaskap 365
 - cc. Makt som grund för gärningsmannaskap 367
 - d. *Gärningsmannaskap på grund av deltagande i ett projekt
utfört av flera* 372
 - e. *Särskilt om den svenska regleringens öppenhet* 380
- 3. Tillämpningsområdet för medhjälp och anstiftan 384
- 4. Brottsskrivningsenlig medverkan 391
 - I. Inledning 391
 - II. Om medverkansobjektet 391
 - a. *Huvudregel: gärningsmannens otillåtna gärning är det som
man kan medverka till (medverkansobjektet)* 391
 - b. *Medverkansobjekt som gärningsmannen egentligen inte
skapar* 394
 - c. *Kan andra bidra till medverkansobjektets innehåll?* 396
 - aa. Om gällande rätt 396
 - bb. Ett halvt försvar för nuvarande ordning 399
 - d. *Särskilt om medverkan till självmord och ansvar för offrets
egna gärningar* 403
 - III. Främjande 406
 - a. Inledning 406
 - b. *Medhjälp till brott* 407
 - aa. Allmänt om främjande 407
 - bb. Främjande och tid 413
 - c. *Anstiftan till brott* 418
 - d. *Medverkan genom underlåtenhet och medverkan till
underlåtenhetsbrott* 420
 - e. *Begränsande tolkning med stöd av allmänna straffrättsliga
principer* 424
 - aa. Concursus necessarius 424
 - bb. Andra tolkningsprinciper 425
- 5. Brottsbegreppets övriga delar 430
 - I. Inledning 430
 - II. Otillåten gärning 430
 - III. Det allmänna skuldkravet 432
 - a. *Varje medverkande bedöms efter den skuld som personen
själv utvisat* 432
 - b. *Vilka former av uppsåt och oaktsambet kan
användas?* 434

c.	<i>Vad ska täckas med uppsåt eller oaksamhet?</i>	437
d.	<i>Uppsåt vid s.k. brottsprovokation</i>	445
IV.	Ursäktande omständigheter	447
6.	(Om)rubricering	448
7.	Särskilt om medverkan i mindre mån	454
I.	Inledning	454
II.	Bestämmelsens uppbyggnad	456
III.	Fall där någon otillbörligen förmås att medverka	457
a.	<i>Tvång</i>	457
b.	<i>Svek</i>	458
c.	<i>Missbruk av ungdom, oförstånd eller beroende ställning</i>	460
IV.	Medverkan i mindre mån	461
V.	Ansvarsfrihet i ringa fall	463
8.	Konkurrensfrågor	463
9.	Påföljdsfrågor	465
10.	Processuella noteringar	468
I.	Jurisdiktion över medverkansgärningar	468
II.	Andra processuella noteringar	469
Kapitel 4. Underlåtenhet att avslöja och förhindra brott		
1.	Inledning	475
I.	Underlåtenhet att avslöja och förhindra brott – en introduktion	475
II.	Allmänt om regleringen	477
III.	Vad som avses med brott i bestämmelsen	479
2.	Tillämpningsområdet – generellt respektive särskilt stadgat	481
3.	De brottsliga gärningarna	483
I.	Underlåtenhet att avslöja brott	483
II.	Ledares underlåtenhet att förhindra brott	495
III.	Förälders (etc.) underlåtenhet att förhindra brott	498
a.	<i>Inledning</i>	498
b.	<i>Vilka träffas av bestämmelsen</i>	498
c.	<i>Närmare om den straffbara gärningen</i>	499
d.	<i>Om relationen mellan regleringen i 23 kap. 6 § och det allmänna ansvaret för underlåtenhet</i>	503
4.	Tilläggskravet och undantagsreglerna i 23 kap. 6 § fjärde stycket	506
I.	Inledning	506
II.	Kravet på att huvudgärningen är straffbar	508
III.	Den generella undantagsregeln	508
IV.	Undantagsregeln för föräldrar och andra uppfostrare eller förmyndare	516

- 5. Brottsbegreppets övriga delar 517
 - I. Inledning 517
 - II. Otillåten gärning 517
 - III. Det allmänna skuldkravet 520
 - IV. Ursäktande omständigheter 522
- 6. Konkurrensfrågor 523
- 7. Påföljdsfrågor 524
- 8. Processuella noteringar 525
 - I. Jurisdiktion över underlåtenhet att avslöja och förhindra brott 525
 - II. Andra processuella noteringar 525

Litteratur m.m. 527

Rättsfall 539

Sakregister 545